
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ / ATATÜRK UNIVERSITY
CULTURE AND CIVILIZATION

ÜRETİM, İCRA VE AKTARIM ORTAMLARI BAKIMINDAN

SÖZLÜ VE YAZILI KÜLTÜR

Oral and Written Culture in Terms of

Production, Performance And Transfer Environments

Dilaver DÜZGÜN*

Geliş Tarihi/Received	Kabul Tarihi/Accepted	Yayın Tarihi/Published	Tür/ Type
25.08.2022	07.09.2022	29.10.2022	Araştırma Makalesi
Atıf/Citation: Düzgün, Dilaver (2022) “Üretim, İcra ve Aktarım Ortamları Bakımından Sözlü ve Yazılı Kültür”, <i>Culture and Civilization</i> , 1 (3), 1-5.			

ÖZ

Kültür araştırmalarının ele aldığı konular arasında yer alan kültürün hangi üretim ve icra ortamlarında geliştiği ve yayıldığı, sonraki kuşaklara nasıl aktarıldığı hususları günümüzde de gündemin ilk sıralarındaki yerini korumaktadır. Bu çerçevede özellikle sözle, yazıyla veya elektronik cihazlar aracılığıyla oluşan kültür ortamlarının nitelikleri konusunda farklı bakış açıları geliştirilmiştir. Ancak insanoğlunun yazıyı ne zamandan beri kullandığı sorusunun kesin cevabı bulunamadığı için sözlü ve yazılı kültür ortamlarını tarihsel süreçte bir zemine oturtmakta çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Ayrıca yazının kullanılmaya başlamasından sonra sözlü ortamla etkileşimi de incelenmesi gereken bir başka husustur. Sözlü ve yazının birbirinden bağımsız veya eş zamanlı olarak elektronik cihazlar aracılığı ile sunulmasından doğan kültür ise hayatın bütününe kuşatan bir boyut kazanmıştır. Bu nedenle üretim, icra ve aktarım koşullarını göz önünde bulundurarak sözlü kültürü yüz yüze sözlü kültür ortamı ve elektronik sözlü kültür ortamı olmak üzere iki farklı alanda aramak ve incelemek gerekir. Benzer bir yaklaşımla yazılı kültürü de insan eliyle gerçekleştirilen fiziki yazılı kültür ortamı ve elektronik yazılı kültür ortamı başlıkları altında değerlendirme zarureti ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: sözlü kültür, yazılı kültür, iletişim, elektronik ortam.

ABSTRACT

The culture which among the topics that cultural studies deal with, issues in which production and performance environments it developed and spread, and how it is passed on to the next generations still remain at the top of the agenda today. In this context, different perspectives have been developed on the qualities of cultural environments that are occurred especially through verbal, written or electronic devices. However, since there is no definitive answer to the question of how long human beings have been using writing, various difficulties are encountered in putting oral and written cultural environments on a ground in the historical process. In addition, after the use of writing, its interaction with the oral environment is another issue that needs to be examined. The culture arising from the presentation of words and writing independently or concurrently through electronic devices has gained a dimension that contains the whole of life. Therefore, considering the production, performance and transmission conditions, it needs to be searched and evaluated oral culture under two different areas: "face-to-face oral culture environment" and

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum/Türkiye, duzgun@atauni.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7865-232X

"electronic oral culture environment". With a similar approach, the necessity of evaluating written culture has emerged under the headings of physically written culture environment and electronic written culture environment.

Key Words: oral culture, written culture, communication, electronic environment.

Giriş

Dikkatlerin sözlü ve yazılı kültür arasındaki farklılık ve benzerlikler üzerinde yoğunlaşması, beraberinde farklı yorumları getirmiştir. Konuyu *Orality and Literacy, The Technologizing of the Word* adlı eserinde ayrıntılı bir biçimde ele alan Walter J. Ong, "birincil sözlü kültür" ve "ikincil sözlü kültür" kavramlarını geliştirmiş, bu iki kültür sürecini dönemsel özellikleriyle açıklamaya çalışmıştır. Ong, eserinin giriş kısmında "Elektronik çağ aynı zamanda bir 'ikincil sözlülük' çağıdır, varlığını sürdürebilmesi yazıya ve matbaaya dayalı olan telefonun, radyonun ve televizyonun sözlülüğü." (Ong, 2005: 2) derken ilerleyen bölümlerde konu ile ilgili olarak şu açıklamayı yapar: "Bir kültürün herhangi bir yazı veya matbaa bilgisinden hiçbir şekilde etkilenmemiş olan sözlülüğünü 'birincil sözlülük' diye adlandırıyorum. Bu sözlülük; yeni bir sözlülüğün telefon, radyo, televizyon ve varlığını da işlevselliğini de devam ettirebilmesi yazıya ve baskıya dayanan diğer elektronik cihazlar yoluyla sürdürüldüğü günümüz dünyasının yüksek teknoloji kültürünün 'ikincil sözlülük'ünün zıddını teşkil ettiği için 'birincil'dir." (Ong, 2005: 10-11)

Burada Ong'un, yazının icadı ile elektronik cihazların kullanılmaya başladığı dönem arasında geçen süreci adlandırmakta tereddüt ettiği görülür. Ong'un adlandırdığı dönemlerden en anlaşılır olanı ve hakkında en çok bilgiye sahip olunanı elektronik çağdır kuşkusuz. Çünkü bu, geçmişi 150 yılı aşmayan bir dönemdir. Dönemin tanıkları yakinen bilinmektedir. İnsanlık tarihi kadar eski olan sözlü kültür hakkında da belli yargılar ortaya koymak mümkündür. Ancak yazının insan hayatına girmesinden sonraki dönem, yani yazı ile birlikte gelişen sözlü kültür, oldukça karmaşık bir nitelik arz etmektedir.

Bu araştırmada yukarıda söz konusu edilen dikkatler ışığında sözlü ve yazılı kültürün üretim, icra ve aktarım koşullarının ana hatlarının belirlenmesi amaçlanmaktadır.

I. Sözlü Kültür

Kuşkusuz yazıdan önceki ve sonraki dönemlerde sürekli var olan kültür, sözlü kültürdür. Konuşan insan var olduğu sürece sözlü kültür de var olacaktır. Söz, doğal şekliyle ortaya konulduğu gibi yazılı ortamdan aktarma ile de gerçekleşebilir. Yahut sözün aktarılması sırasında birtakım elektronik cihazlar kullanılabilir. Her durumda söz ile üretilen kültür, sözlü kültürdür. İnsanoğlu, başından beri sözlü kültürü üretip icra ederken iki ortamı kullanmıştır. Bunlardan biri yüz yüze sözlü kültür ortamı, diğeri ise elektronik sözlü kültür ortamıdır. İlkinin konuşan veya okuyan ile dinleyen arasındaki yüz yüze etkileşimle gerçekleştiği muhakkaktır. Bu yüz yüzelik en yakın mesafeden sesin veya beden dilinin doğrudan veya dolaylı olarak duyurulabileceği/gösterebileceği en uzak mesafeye kadar insanın herhangi bir araç kullanmadan kurduğu iletişimi içerir. Diğeri ise konuşan veya okuyan ile dinleyici arasına adeta bir duvar örülmüştür.

İlk insandan itibaren iletişimin söz ile sağlandığı, bunun yüz yüze olduğu, bilinen bir gerçektir. Çoğunlukla konuşarak, bazen başka sesler çıkararak gerçekleştirilen bu iletişim zamanla başka araçlar eşliğinde ortaya konulmuştur. Yazının yaygınlaşması ile birlikte

insanlar yazılı metinleri başkalarına duyurmak için gerektiğinde yine söze başvurmuşlardır. Burada da yüz yüze bir iletişim mevcuttur.

Elektronik sözlü kültür ortamı ise telefon ile başlayan, gramofon, plak, kaset ve benzeri gereçlerle çeşitlenen, radyo ve televizyon yayınlarıyla geniş kitlelere anında veya önceden hazırlanarak sunulan her türlü sesli ve görüntülü etkinlik etrafında oluşmuştur. Bilgisayar teknolojisi ile kullanıma giren ve internet adı verilen bilgi ağı ise elektronik sözlü kültür ortamını farklı mecralara taşımıştır. İlerleyen teknoloji, XXI. yüzyılın başlarından itibaren sosyal medya adı verilen çok geniş bir iletişim ağını kullanıma sokmuştur. Bütün bunlar, insanların yüz yüze sözlü kültür ortamlarında konuştukları, dinledikleri, izledikleri her türlü etkinliğin bir elektronik cihaz aracılığıyla gerçekleşmesi anlamına gelir. Yine devam eden bir sözlü kültür mevcuttur. Ancak burada cihaz aracılığıyla ve mesafeleri ortadan kaldıran bir fırsatın sunulmasıyla sözlü kültür devam etmektedir.

Yüz yüze sözlü kültürde mesajı ileten ile alıcının aynı mekânda oluşu karşılıklı etkileşimi kolaylaştırır ve iletişimi en doğal şekliyle gerçekleştirir. Elektronik sözlü kültür ortamında ise bu etki bazen tek taraflı, bazen karşılıklı olabilmektedir. Bir televizyon programına telefon kullanarak sesiyle veya hem sesi hem görüntüsüyle katılan bir izleyici yüz yüze ortamdaki etkileşimin bir başka şeklini gerçekleştirmektedir. Twitter, Instagram veya facebook adlı iletişim ağları, youTube, zoom ve benzeri sistemler ile insanlar duygu ve düşüncelerini paylaşabilmekte, eğitim faaliyetlerini yürütebilmekte, her türlü bilimsel bilgiyi paylaşabilmektedir. Aslında bunların hepsi sözlü kültürün bir uzantısıdır. Yukarıda ifade edildiği gibi aradaki fark, mesaj iletmenin bir cihaz aracılığıyla gerçekleşmesinden ibarettir. Bu iletişim sırasında yazının da kullanıldığını gözden uzak tutmamak gerekir. Böylece elektronik cihazlar eşliğinde yazı tekniklerinin de kullanıldığı bir sözlü kültür ortamından söz etmek gerekir.

II. Yazılı Kültür

Yazının Sümerlerle birlikte var olduğu biçimindeki yaygın görüşün yanı sıra kutsal kitaplardaki bilgilere dayanarak bu başlangıcı daha önceki yüzyıllara hatta bin yıllara kadar uzatan, ilk insanla birlikte yazının mevcut olduğunu iddia edenler de vardır (Kahraman, 2021). Kutsal kitaplarda ve mitoloji metinlerinde yazının insanlık tarihi kadar eski olduğuna dair bilgiler mevcuttur. Ancak bunların mahiyeti tam olarak anlaşılmamıştır. Kur'an-ı Kerim'de önceki dönemlere ait yazılı metin anlamında levh-i mahfuz, suhuf ve zübür kelimeleri geçmektedir. Bir ayette doğrudan ifade edilen, başka bazı ayetlerde ise farklı kelimelerle karşılanan "levh-i mahfuz"un ilahi ilmi ihtiva eden bir kitap olduğu ve gayb alemine ilişkin bir konu olmasından dolayı mahiyetinin bilinmediği yaygın bir görüştür (Yavuz, 2003: 151). Sahifenin çoğulu "suhuf" ve "zebur"un çoğulu olan zübür kelimeleri ise Kur'an-ı Kerim'de "kitap", "yazılı metinler" anlamında kullanılmıştır (Dumlu, 2009: 477). "Kaynaklarda yer alan ve zayıf olduğu kabul edilen bir rivayette Ebû Zer el-Gıfârî'nin Allah'ın resullerine kaç kitap gönderdiği sorusuna Hz. Peygamber 104 cevabını vermiş, bunlardan on sahifenin Âdem'e, elli sahifenin Şit'e, otuz sahifenin İdris'e, on sahifenin İbrâhim'e verildiğini, ayrıca Tevrat, İncil, Zebûr ve Kur'an'ın indirildiğini belirtmiştir." (Dumlu, 2009: 477) Burada söz konusu edilen metinlerin biçim ve içerik özellikleri tam olarak bilinmemekle birlikte insanlığın ilk dönemlerinden itibaren "yazı" ile tanıştığı fikrinin dini bir inanış olarak günümüze kadar geldiğini göstermektedir. Ayrıca "Hz. Âdem'in dili İslâmî telakkiye göre Arapça, Yahudi ve Hıristiyanlara göre ise Ârâmîce idi. Cennette

Arapça, yeryüzüne inince de Süryânîce konuştuğu, on iki yazı çeşidi ile 700 dil bildiği de öne sürülmüştür.” (Bolay, 2009: 358-363)

Pozitif bilimlerin ortaya koyduğu bilgiler yazının Sümerler ile birlikte insanlığın hayatına girdiği görüşünü ileri sürer. Günümüz araştırmalarının Sümerlerden önceki dönemlere ait yazı örneklerini ortaya çıkaramamış olması, insanoğlunun Sümerlerden önce yazı ile tanışmadığının kanıtı olamaz. Kaldı ki somut ve soyut kavramların sistemli bir biçimde ifade edildiği işaretlerden oluşan yazı öncesinde de insanların çeşitli resim ve şekillerle duygu ve düşüncelerini açıklama yoluna gittiği bir gerçektir.

Bir nesne üzerine nakşedilen her türlü resim ve harf gibi işaret yazı olarak kabul edilirse insanoğlunun kullandığı yazının önce fiziki ortamda geliştiği anlaşılır. İnsanlık tarihi kadar eski olan fiziki yazılı kültür ortamı, kaya resimlerinden tabletlere, deri ve benzeri cisimler üzerine, daha sonraki dönemlerde kâğıt üzerine nakşedilen, matbaanın icadı ve kullanımından sonra ise baskı makinelerinden çıkan her türlü ürünü içine alır. Elektronik cihazların ortaya çıkmasıyla birlikte yazı, elektronik ortamda kullanılmaya başlamıştır. Bu nedenle geleneksel biçimiyle var olan, insan eliyle ortaya konulan fiziki yazılı kültür ortamını ve elektronik yazılı kültür ortamını farklı kategoriler olarak değerlendirmek gerekir.

Bütün bunlar, yazı ile birlikte gelişen sözlü kültürün süresi ve niteliği hakkında kesin yargılar ortaya koymamıza engel olmaktadır. Sözlü ve yazılı kültür, birbirinden tamamen bağımsız değildir. Sözlü kültür ortamından yazılı ortama, yazılı kültür ortamından sözlü ortama aktarmalar, etkiler, etkileşimler söz konusudur. Özünel ve Türkyılmaz, sözlü ve yazılı kaynaklar arasındaki ilişkiyi kavramanın ve anlamlandırmanın güçlüğünden hareketle “Yazı ve söz tarih boyunca öylesine iç içe geçmiştir ki onları birbirinden ayırmak adeta bitmiş bir ebruyu yeniden renklerine ayırmaya benzer” yorumunu paylaşarak söz konusu olan, halk edebiyatı ve halk bilimi alanı ise bu durumun daha da zorlaştığını, bunun nedeninin ise halk yaratmalarının yazılı kültürle olan güçlü bağı olduğunu ifade ederler (Özünel ve Türkyılmaz, 2020: 145). Hatta yazıya aktarılan sözlü ürünlerde sözlü kültür unsurlarının öne çıkması, sözlü-yazılı kültür iç içeliğinin bir başka yansımasıdır. Bu nedenle “yazının kullanıldığı ve kullanılmadığı toplumların sözlü sanat biçimleri arasında kesin bir fark görülemez.” (Goody, 1992: 14)

Bu etkileşimde sözlü kültür ürünlerinin yazıya aktarılması sırasında yaşanan değişimler yeterince araştırılmadığı gibi yazılı ortam ürünlerinin yeniden sözlü kültüre kazandırılması sürecinde ortaya çıkan değişiklikler de yeterince bilinmemektedir. Yazının yaygınlaştığı, okur yazarlığın geliştiği toplumlarda yazılı bir metinden kazanılanlar sözlü kültüre nasıl yansıyor? Örneğin, Türk halk hikâyeleri bağlamında konunun ele alınması halinde bu etkileşim daha kolay anlaşılacaktır. Yazılı bir metinden bir halk hikayesini okuyan kişi aynı hikâyeyi anlatırken o kültürel miras unsurunu daraltıyor mu, genişletiyor mu? Hafızasında önceden var olan sözlü kültür unsurları ile yazılı metni nasıl mezcediyor?

Aynı örnekten hareket edilirse yeniden üretimin, halk hikayeciliği geleneğinin aktarımında yeni bir üslubun gelişmesini beraberinde getirdiği görülür. Bu üslup, yazılı ortamdan elde edilen bilgilerle hafızada var olan sözlü kültür unsurlarının yoğunlaşması sürecinde ortaya çıkmaktadır kuşkusuz. Goody, bu problemi şöyle özetler: “Sözlü gelenek, oldukça esnek bir kavramdır. Okuryazar olmayan bir toplumda sözlü gelenek, sözlü kanal aracılığıyla aktarılan (ve aslında yaratılan) her şeyi, bir başka söyleyişle neredeyse kültürün

tamamını içerir. Yazılı bir toplumda hem sözlü hem de yazılı geleneğin bir arada bulunması kaçınılmazdır.” (Goody, 1992: 13)

Sonuç

Sözlü kültür, ilk insandan itibaren mevcut olan ve insanoğlu var olduğu sürece devam edecek bir olgudur. Bir cisim üzerine nakşedilen ve çeşitli duygu ve düşüncelerin yansıması olan işaretler bütünü olarak tanımlanabilecek yazının ortaya çıkış tarihi tam olarak bilinmediği için yazıdan bağımsız bir sözlü kültürün dönemi ve nitelikleri üzerinde kesin yargılarda bulunmak oldukça güçtür.

Sözlü kültürden bağımsız bir yazılı kültür düşünülemez. Yazılı kültürün üretim ve icrasında sözlü kültürden yararlandığı gibi ikisi arasındaki karşılıklı geçişlerden ortaya çıkan bütün, karmaşık bir yapı arz eder.

Sözün veya yazının elektronik cihazlar eşliğinde kullanılması mümkündür. Bu durumda sözlü elektronik kültür ortamı ve yazılı elektronik kültür ortamından söz etmek gerekir.

Kaynaklar

Bolay, Süleyman Hayri (2009) “Âdem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt: 1, İstanbul, s. 358-363.

Dumlu, Ömer (2009) “Suhuf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt: 37, İstanbul, s. 477-478.

Goody, Jack (1992) “Oral Culture”, *Folklore, Cultural Performances, and Popular Entertainments*, (Edited by Richard Bauman), New York, Oxford: Oxford University Press, s.12-20

Kahraman, Ferruh (2021) “Yazının İcadı ve Kur’ân’da Yazı ile İlgili Kelimelerin Tahlili”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1, 11-36 <http://doi.org/1051702/esoguifd.791085>

Ong, Walter J. (2005) *Orality and Literacy, The Technologizing of the Word*, Taylor & Francis e-Library.

Özünel, Evrim Ölçer-Dilek Türkyılmaz (2020) “Kaynaklar”, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı* (Ed. M. Öcal Oğuz) Ankara.

Yavuz, Yusuf Şevki (2003) “Levh-i Mahfuz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt: 27, Ankara, s. 151.